

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2026-354-30>

УДК 336.227:657.1

JEL classification:

НЕГОДА Юлія

Національний університет біоресурсів і природокористування України

<https://orcid.org/0000-0002-9714-5438>

e-mail: negoda_y@nubip.edu.ua

ЛАБЕНКО Олександр

Національний університет біоресурсів і природокористування України

<https://orcid.org/0000-0001-9192-9891>

e-mail: labenko@nubip.edu.ua

ДОЛЖЕНКО Інна

Національний університет біоресурсів і природокористування України

<https://orcid.org/0000-0002-3834-1789>

e-mail: Inna.Dolzhenko@nubip.edu.ua

ФОРМУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ БАЗИ КОНТРОЛЬОВАНИХ ІНОЗЕМНИХ КОМПАНІЙ: ОБЛІКОВИЙ ТА РЕГУЛЯТОРНИЙ АСПЕКТИ

У статті досліджено теоретичні та прикладні аспекти формування податкової бази контрольованих іноземних компаній у контексті інтеграції бухгалтерського обліку та міжнародного податкового регулювання. Розкрито економічну сутність правил КІК як інструменту протидії розмиванню податкової бази та переміщенню прибутків у глобалізованій економіці. Проаналізовано регуляторні підходи ОЕСР і Європейського Союзу до визначення скоригованого прибутку та їх імплементацію в Україні відповідно до змін податкового законодавства. Особливу увагу приділено обліковим аспектам трансформації фінансової звітності іноземних компаній, проблемам гармонізації стандартів обліку, валютної трансформації показників і визначення економічної сутності операцій. Обґрунтовано обліково-аналітичну модель формування податкової бази КІК, що поєднує обліковий, аналітичний і регуляторний блоки. Визначено вплив воєнних умов на практику застосування КІК та появу феномену «антикризових КІК» як інструменту адаптації бізнесу. Запропоновані підходи спрямовані на підвищення податкової прозорості, зниження податкових ризиків, удосконалення податкового адміністрування, розвиток цифрового комплаєнсу та гармонізацію національної практики з європейськими стандартами регулювання міжнародної економічної діяльності.

Ключові слова: контрольовані іноземні компанії (КІК); формування податкової бази; міжнародне оподаткування; облікове забезпечення; податкове регулювання; BEPS; стандарти ОЕСР; директива ATAD; скоригований прибуток; податкова прозорість; обліково-аналітична модель; економічна сутність; цифровий податковий комплаєнс; воєнна економіка; євроінтеграція.

NEHODA Yuliia, LABENKO Oleksandr, DOLZHENKO Inna

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

TAX BASE FORMATION OF CONTROLLED FOREIGN COMPANIES: ACCOUNTING AND REGULATORY ASPECTS

The article examines the theoretical and applied aspects of forming the tax base of Controlled Foreign Companies (CFCs) in the context of integrating accounting systems with international tax regulation mechanisms. The economic essence of CFC rules is revealed as an important instrument for counteracting base erosion and profit shifting within the globalized economy characterized by high capital mobility and digitalization of business processes. Particular attention is paid to the role of CFC regulation as a tool for ensuring tax transparency, preventing artificial profit allocation across jurisdictions, and strengthening the fairness of international taxation systems.

The study analyzes regulatory approaches developed by the Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) and the European Union, including BEPS initiatives and ATAD provisions, focusing on methodological principles for determining adjusted CFC profits and their incorporation into national tax systems. The implementation of CFC rules in Ukraine is considered through the prism of recent amendments to tax legislation aimed at harmonizing domestic practices with European standards and international tax compliance requirements. Special emphasis is placed on accounting challenges associated with the transformation of foreign financial statements, differences between accounting standards, currency translation procedures, and the identification of the economic substance of cross-border transactions.

An accounting and analytical model for forming the CFC tax base is substantiated, integrating accounting, analytical, and regulatory components into a unified framework for tax compliance. The model demonstrates how financial reporting data are transformed into taxable indicators through analytical evaluation and regulatory adjustments. The research also identifies the impact of wartime conditions on the practical application of CFC rules in Ukraine, highlighting the emergence of "anti-crisis CFCs" as instruments supporting business continuity, export resilience, and operational adaptation under economic uncertainty.

The proposed approaches contribute to improving tax transparency, reducing tax risks, enhancing tax administration efficiency, and promoting the development of digital compliance tools. The findings support further harmonization of Ukraine's taxation practices with EU regulatory standards and provide methodological foundations for improving international tax governance in conditions of economic transformation and European integration.

Keywords: Controlled Foreign Companies (CFC); tax base formation; international taxation; accounting support; tax regulation; BEPS; OECD standards; ATAD Directive; adjusted profit; tax transparency; accounting and analytical model; economic substance; digital tax compliance; wartime economy; European integration.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Посилення глобалізаційних процесів, розвиток цифрової економіки та зростання мобільності фінансового капіталу сприяли активному переміщенню прибутків між податковими юрисдикціями, що загострило проблему розмивання податкової бази та виведення прибутків із-під оподаткування. Використання транснаціональними компаніями складних корпоративних структур і низькоподаткових юрисдикцій зумовило необхідність формування нових міжнародних механізмів податкового регулювання. У відповідь на ці виклики Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) розробила План дій BEPS, одним із ключових елементів якого стало впровадження правил оподаткування контрольованих іноземних компаній (КІК), спрямованих на оподаткування прибутку за місцем фактичного економічного контролю.

Імплементация правил КІК в Україні, шляхом внесення змін до Податкового кодексу відповідно до Закону України №466-IX, започаткувала трансформацію національної моделі оподаткування міжнародної діяльності резидентів. Новий підхід передбачає включення нерозподіленого прибутку іноземних компаній до податкової бази контролюючих осіб, що розширює інструменти податкової прозорості та наближує українське законодавство до стандартів ЄС і рекомендацій ОЕСР. Водночас практичне застосування цих норм супроводжується обліковими та методичними викликами, пов'язаними з трансформацією фінансової звітності та визначенням скоригованого прибутку КІК.

Повномасштабна війна сформувала нові умови функціонування українського бізнесу, що проявилися у релокації підприємств, зміні структури міжнародних груп компаній та посиленні ролі іноземних операційних центрів у країнах ЄС. Унаслідок цього КІК дедалі частіше виконують не лише податкові, а й операційні функції забезпечення економічної стійкості бізнесу, що актуалізує дослідження обліково-податкових механізмів формування їх податкової бази та адаптації до європейських стандартів регулювання в умовах євроінтеграції України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У зарубіжних і вітчизняних наукових дослідженнях правила контрольованих іноземних компаній розглядаються як ключовий інструмент протидії розмиванню податкової бази та переміщенню прибутків у глобалізованій економіці, що обґрунтовано у працях Дж. Р. Гайнса, Д. Шавіро, Р. Аві-Йонаха, М. П. Деверо та Б. Арнольда, які акцентують увагу на необхідності оподаткування доходів відповідно до місця створення економічної вартості. Дослідження С. Бір, Р. де Моой та Л. Лю, а також аналітичні звіти ОЕСР і Європейської Комісії доводять ефективність стандартизованих анти-BEPS механізмів і гармонізованих підходів до визначення податкової бази, зокрема через впровадження КІК-правил та положень директиви ATAD. Вітчизняні науковці (А Монаєнко, Н. Атаманчук, В. Король, І. Гриненко, К. Чарторийський та ін.) зосереджують увагу переважно на правових аспектах імплементации КІК і розвитку національного податкового законодавства, тоді як дослідження у сфері обліково-аналітичного забезпечення міжнародних операцій (В. Краєвський, О. Скорик, Т. Гайдучок та ін.) розкривають інформаційну основу формування податкових показників.

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ СТАТТЯ

Водночас недостатньо дослідженими залишаються питання інтеграції бухгалтерського обліку та податкового регулювання при визначенні скоригованого прибутку КІК, методичного узгодження фінансової звітності різних юрисдикцій і формування ризик-орієнтованої моделі податкового контролю в умовах воєнної економіки та євроінтеграції України.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування облікових і регуляторних засад формування податкової бази контрольованих іноземних компаній з урахуванням сучасної української практики їх застосування в умовах воєнної економіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Контрольована іноземна компанія (КІК) у сучасній податковій теорії визначається як іноземна юридична особа або інша організаційна структура, що перебуває під фактичним чи юридичним контролем податкового резидента відповідної держави. В українському законодавстві КІК розглядається як іноземна компанія, контроль над якою здійснює фізична або юридична особа – резидент України, що створює підстави для включення її прибутку до податкової бази контролюючої особи. Економічною основою режиму КІК є принцип оподаткування нерозподіленого прибутку іноземної структури на рівні контролера незалежно від

фактичного розподілу доходу, що дозволяє запобігати відтермінуванню оподаткування через використання іноземних юрисдикцій.

У зарубіжних дослідженнях правила КІК розглядаються як відповідь на виклики глобалізації та підвищеної мобільності капіталу. Дж. Р. Гайнс зазначає, що використання низькоподаткових юрисдикцій дозволяє транснаціональним корпораціям знижувати ефективні податкові ставки, що призводить до викривлення конкуренції між платниками податків [1]. Д. Шавіро підкреслює компенсаторний характер КІК-правил, які усувають дисбаланс між міжнародною мобільністю доходів і національними податковими системами [2]. Р. Аві-Йонах розглядає режим оподаткування КІК як інструмент забезпечення міжнародної податкової справедливості [3], тоді як М. П. Деверо акцентує увагу на необхідності оподаткування прибутку відповідно до економічної сутності діяльності та узгодженості податкового регулювання в межах інтегрованих економічних просторів [4].

Вітчизняні науковці також активно досліджують теоретичні та прикладні аспекти функціонування режиму оподаткування КІК. Так, А. О. Монаєнко та Н. І. Атаманчук розглядають правила КІК як інструмент імплементації міжнародних стандартів податкової прозорості та адаптації національного законодавства до практик ЄС [5]. І. М. Гриненко та К. П. Проскура підкреслюють, що впровадження регулювання КІК в Україні формує нову модель оподаткування міжнародної діяльності бізнесу, орієнтовану на розкриття інформації про глобальні корпоративні структури та запобігання виведенню прибутків за кордон [6]. В. І. Король акцентує увагу на ролі КІК у системі дегінізації офшорного бізнесу та посиленні міжнародної податкової координації [7], тоді як К. Чаторийський звертає увагу на складність ідентифікації контрольованих структур та необхідність удосконалення методичних підходів до їх оподаткування [8].

З позицій бухгалтерського обліку В. Краєвський розглядає облік як інституційний механізм формування прозорої економічної інформації, що забезпечує ефективність податкового контролю в умовах глобалізації [9], а Т. Гайдучек наголошує на важливості розвитку обліково-аналітичного забезпечення управління фінансовими результатами як основи коректного визначення податкової бази. У сукупності ці підходи свідчать, що режим КІК виступає не лише фіскальним інструментом, а комплексним інституційним механізмом, який поєднує податкове регулювання, бухгалтерський облік і міжнародні стандарти прозорості, формуючи підґрунтя для гармонізації податкової системи України з європейським економічним простором.

Формування податкової бази контрольованих іноземних компаній (КІК) є ключовим елементом сучасного механізму міжнародного оподаткування, спрямованого на забезпечення оподаткування прибутків відповідно до принципу економічної належності капіталу. Податкова база визначається як скоригований прибуток КІК, розрахований на основі фінансової звітності іноземної компанії з урахуванням спеціальних податкових коригувань, передбачених національним законодавством і міжнародними стандартами. Такий підхід забезпечує трансформацію бухгалтерського фінансового результату у податковий показник, який підлягає включенню до доходу контролюючої особи, та мінімізує можливості відтермінування оподаткування через використання іноземних юрисдикцій.

Процес визначення податкової бази КІК має поетапний регуляторний характер і поєднує облікові, аналітичні та податкові процедури. Першим етапом є встановлення факту контролю над іноземною компанією на підставі критеріїв участі у капіталі, прав голосу або фактичного управлінського впливу. Другим етапом виступає ідентифікація фінансової звітності КІК, яка є базовим інформаційним джерелом для визначення фінансового результату. Третій етап передбачає трансформацію облікових показників, тобто приведення фінансової звітності, складеної за різними стандартами обліку, до вимог податкового законодавства держави резидентства контролюючої особи. Наступним етапом є здійснення податкових коригувань, зокрема визначення пасивних доходів, застосування критеріїв ефективної ставки оподаткування та усунення операцій, що можуть використовуватися для штучного переміщення прибутку. Завершується процес включенням частки скоригованого прибутку КІК до оподаткованого доходу контролюючої особи пропорційно рівню контролю.

Узагальнену характеристику регуляторних етапів формування податкової бази КІК наведено в таблиці 1.

У сучасних дослідженнях з міжнародного оподаткування підкреслюється, що ефективність регуляторного механізму КІК значною мірою залежить від узгодженості облікових і податкових процедур. Зокрема, Б. Арнольд зазначає, що правила КІК спрямовані на запобігання використанню формальних корпоративних структур без реальної економічної діяльності [11], тоді як С. Бір, Р. де Моой та Л. Лю доводять, що стандартизований підхід до визначення податкової бази знижує масштаби переміщення прибутків між юрисдикціями [12]. Дослідження міжнародних фінансових організацій також підтверджують, що прозорість фінансової звітності та включення нерозподіленого прибутку до бази оподаткування сприяють зміцненню фіскальної стійкості держав [13].

Статистичні оцінки свідчать про значний масштаб проблеми. За даними ОЕСР, глобальні втрати бюджетів від практик BEPS становлять 100–240 млрд дол. США щорічно, що дорівнює приблизно 4–10 % світових надходжень податку на прибуток корпорацій [14]. Європейська Комісія оцінює втрати держав ЄС від агресивного податкового планування на рівні 50–70 млрд євро на рік, що стало підґрунтям для гармонізації інструментів боротьби з ухиленням від оподаткування у межах директиви [15]. Для України ефективно

формування податкової бази КІК виступає важливим інструментом підвищення прозорості міжнародної діяльності бізнесу та наближення національної податкової системи до стандартів Європейського Союзу.

Таблиця 1

Регуляторні етапи формування податкової бази контрольованих іноземних компаній

Етап	Зміст регуляторної процедури	Облікове забезпечення	Податковий результат
Встановлення контролю	Визначення наявності контролю за критеріями участі у капіталі, голосах або фактичному управлінні	Аналіз структури власності та корпоративних прав	Визначення статусу КІК
Ідентифікація фінансової звітності	Визначення джерела фінансових даних іноземної компанії	Фінансова звітність за МСФЗ або local GAAP	Формування базового фінансового результату
Трансформація облікових показників	Узгодження облікових стандартів із вимогами податкового законодавства	Трансформаційні коригування звітності	Порівнянність фінансових показників
Податкові коригування	Визначення пасивних доходів, застосування критеріїв ефективної ставки оподаткування	Аналітичний облік доходів і витрат	Розрахунок скоригованого прибутку КІК
Включення прибутку до доходу контролера	Розподіл прибутку пропорційно частці контролю	Податкові розрахунки контролюючої особи	Формування оподаткованого доходу

Джерело: узагальнено автором на основі рекомендацій ОЕСР BEPS Action 3 та положень податкового законодавства України.

Фінансова звітність контрольованих іноземних компаній виступає базовим інформаційним джерелом формування податкової бази, оскільки саме показники бухгалтерського обліку є відправною точкою для визначення скоригованого прибутку, який підлягає включенню до доходу контролюючої особи. У сучасній міжнародній практиці правила КІК ґрунтуються на трансформації фінансового результату, сформованого відповідно до стандартів бухгалтерського обліку, у податковий показник із застосуванням визначених законодавством коригувань. Це зумовлює зростання ролі бухгалтерського обліку як інструменту забезпечення податкової прозорості та контролю міжнародної діяльності компаній.

Визначення прибутку КІК супроводжується необхідністю гармонізації стандартів обліку, оскільки фінансова звітність іноземних компаній формується за різними системами (МСФЗ, US GAAP або національні стандарти). Узгодження облікових підходів забезпечує порівнянність фінансових показників і підвищує достовірність податкових розрахунків. Як зазначають М. Хенлон і С. Гайтцман, якість фінансової звітності безпосередньо впливає на ефективність податкового адміністрування та рівень прозорості транснаціональних корпорацій [16]. Водночас важливим є здійснення валютної трансформації фінансових показників, оскільки курсові різниці можуть суттєво змінювати величину фінансового результату при консолідації звітності.

Окремого значення набуває виключення внутрішньогрупових операцій, які часто використовуються для переміщення прибутку між юрисдикціями. Деталізований аналітичний облік таких операцій дозволяє оцінити їх економічну обґрунтованість і відповідність принципу «втягнутої руки». Важливою складовою також є аналіз пасивних доходів, що підлягають включенню до податкової бази незалежно від їх фактичного розподілу. У дослідженнях науковців підкреслюється, що саме якісна облікова інформація створює передумови для ідентифікації доходів, пов'язаних із агресивним податковим плануванням [17].

З огляду на різноманітність підходів до формування фінансових результатів у різних країнах, у міжнародній практиці сформувалися різні облікові моделі визначення прибутку КІК. Європейська модель базується на принципі бухгалтерської узгодженості (accounting alignment,) що передбачає тісний зв'язок бухгалтерського та податкового обліку й використання фінансової звітності як основи податкової бази з мінімальними коригуваннями. Англо-американська модель, навпаки, характеризується більшою автономністю податкового обліку, де фінансова звітність виступає лише відправною точкою для податкових розрахунків. Українська практика перебуває на етапі трансформації та поєднує елементи обох моделей, що проявляється у використанні фінансової звітності як бази розрахунку прибутку КІК при одночасній наявності значної кількості трансформаційних коригувань.

Порівняльні характеристики зазначених облікових моделей визначення прибутку КІК узагальнено в таблиці 2.

Таблиця 2

Порівняльна характеристика облікових моделей визначення прибутку КІК

Критерій	Європейська модель	Англо-американська модель	Українська модель
Облікова база	МСФЗ / гармонізовані стандарти	Фінзвітність + окремий податковий облік	Змішана модель
Зв'язок обліку і податків	Високий (alignment)	Частковий	Формується
Обсяг податкових коригувань	Обмежений	Значний	Суттєвий
Роль бухгалтерського обліку	Основа податкової бази	Інформаційна база	Трансформаційна
Адміністративна складність	Помірна	Висока	Висока
Орієнтація регулювання	Економічна сутність	Пріоритет податкових правил	Перехід до стандартів ЄС

Джерело: узагальнено автором на основі міжнародної практики застосування КІК-правил та досліджень у сфері міжнародного оподаткування.

Таким чином, бухгалтерський облік у системі КІК фактично трансформується з інструмента фіксації господарських операцій у складову механізму міжнародного податкового комплаєнсу. Його функції розширюються до забезпечення доказової бази економічної сутності операцій, контролю формування прибутку та інформаційної підтримки податкового адміністрування, що відповідає сучасним тенденціям інтеграції фінансового обліку й податкового регулювання в умовах глобалізації та євроінтеграції України.

Формування податкової бази контрольованих іноземних компаній (КІК) потребує комплексного підходу, який поєднує облікові, аналітичні та регуляторні механізми обробки фінансової інформації. На відміну від традиційної моделі оподаткування, де податкова база визначається переважно на основі національної фінансової звітності, режим КІК передбачає трансформацію даних іноземних компаній, оцінку економічної сутності їх діяльності та адаптацію результатів до вимог податкового законодавства країни резидентства контролюючої особи. У зв'язку з цим процес формування податкової бази доцільно розглядати як інтегровану обліково-аналітичну модель, що забезпечує узгодження фінансової інформації з цілями податкового контролю.

Запропонована модель ґрунтується на взаємодії трьох функціональних блоків: облікового, аналітичного та регуляторного. Обліковий блок забезпечує формування первинної фінансової інформації шляхом ведення бухгалтерського обліку, складання фінансової звітності, консолідації показників групи компаній та здійснення валютної трансформації даних. Саме на цьому етапі визначається фінансовий результат КІК, який виступає базовим показником для подальших податкових розрахунків. Якість облікової інформації визначає достовірність усієї системи формування податкової бази, оскільки бухгалтерський облік забезпечує документальне підтвердження економічних операцій.

Аналітичний блок спрямований на оцінку економічної сутності діяльності іноземної компанії та її функціональної ролі у міжнародній корпоративній структурі. У межах цього блоку здійснюється аналіз джерел формування прибутку, ідентифікація пасивних доходів, дослідження внутрішньогрупових операцій, оцінка функцій, ризиків і активів, а також перевірка рівня економічної присутності (substance). Аналітичні процедури дозволяють відокремити результати реальної господарської діяльності від операцій, спрямованих на оптимізацію податкових зобов'язань, що відповідає сучасним підходам міжнародного податкового регулювання.

Регуляторний блок передбачає застосування норм податкового законодавства щодо розрахунку скоригованого прибутку КІК та його включення до оподаткованого доходу контролюючої особи. На цьому етапі здійснюються податкові коригування фінансового результату, перевірка відповідності критеріям ефективної ставки оподаткування, застосування передбачених законодавством винятків і визначення частки прибутку, що підлягає оподаткуванню. Регуляторний компонент забезпечує юридичну узгодженість сформованої податкової бази з міжнародними стандартами BEPS та вимогами національного податкового законодавства.

Структурну характеристику обліково-аналітичної моделі формування податкової бази КІК наведено в таблиці 3.

Таблиця 3

Обліково-аналітична модель формування податкової бази контрольованих іноземних компаній

Блок моделі	Функціональне призначення	Основні процедури	Інформаційний результат	Роль у формуванні податкової бази
Обліковий	Формування фінансової інформації	Бухгалтерський облік; складання фінансової звітності; консолідація; валютна трансформація	Фінансовий результат КІК	Базова інформаційна основа
Аналітичний	Оцінка економічної сутності діяльності	Аналіз функцій і ризиків; ідентифікація пасивних доходів; аналіз внутрішньогрупових операцій; substance-аналіз	Економічно скоригований прибуток	Виявлення податкових ризиків
Регуляторний	Застосування податкових норм	Податкові коригування; перевірка ефективної ставки; застосування винятків; розподіл прибутку	Скоригований прибуток КІК	Формування оподаткованого доходу

Джерело: розроблено автором.

Отже, взаємодія трьох блоків забезпечує послідовну трансформацію фінансової інформації у податковий результат: бухгалтерський облік генерує інформаційну базу, аналітичні процедури формують її економічну інтерпретацію, а регуляторні механізми перетворюють отримані показники у податкову базу відповідно до вимог законодавства. Запропонована модель відображає сучасну тенденцію інтеграції обліку, аналітики та податкового регулювання і може слугувати методичною основою вдосконалення практики визначення прибутку КІК в умовах євроінтеграції України.

Повномасштабна війна стала визначальним чинником трансформації міжнародної структури українського бізнесу та суттєво вплинула на практику застосування правил контрольованих іноземних компаній. Якщо в класичній концепції Плану дій BEPS створення іноземних компаній розглядалося переважно як інструмент податкової оптимізації, то в умовах воєнної економіки воно набуло насамперед антикризового характеру. За даними Національного банку України, у 2022–2024 рр. обсяги прямих інвестицій

українських резидентів за кордон зросли, а значна частина нових корпоративних структур була зареєстрована у країнах ЄС, зокрема в Польщі, Чехії та країнах Балтії, що стало реакцією бізнесу на воєнні ризики та логістичні обмеження.

Упродовж 2022–2025 рр. сформувалися стійкі тенденції поширення КІК, пов'язані з релокацією підприємств та перебудовою міжнародних ланцюгів створення вартості. За оцінками Міністерства економіки України, лише у 2022–2023 рр. понад 20 % експортоорієнтованих компаній частково перенесли операційні функції за межі країни, що супроводжувалося створенням іноземних торгових і логістичних структур. Дані Євростату свідчать, що кількість компаній із українським капіталом у Польщі зросла більш ніж удвічі порівняно з довоєнним періодом, перевищивши 30 тис. зареєстрованих суб'єктів господарювання у 2024 році. У таких умовах контрольовані іноземні компанії фактично стали інструментом економічної адаптації бізнесу, спрямованим на забезпечення безперервності експорту, диверсифікацію валютних ризиків та збереження доступу до міжнародних ринків.

Воєнна економіка сформувала явище податкової релокації бізнесу – перенесення господарської діяльності за кордон без зміни кінцевого контролю українськими власниками. Найпоширенішими стали моделі створення операційних компаній у країнах ЄС для підтримання експортних операцій, холдингових структур із метою захисту активів, логістичних компаній для формування нових маршрутів постачання та ІТ-компаній, що забезпечували мобільність персоналу. Водночас такі трансформації призвели до зростання ризиків трансфертного ціноутворення та ускладнення визначення економічної присутності (substance).

Практика застосування правил КІК у воєнний період виявила низку специфічних проблем формування податкової бази. Серед них – виникнення ситуацій подвійного податкового резидентства управління, відмінності між обліковими стандартами різних країн, значна валютна волатильність та обмежений доступ до фінансової звітності іноземних підрозділів. За даними НБУ, коливання офіційного валютного курсу гривні у 2022 р. перевищували 25 %, що безпосередньо вплинуло на результати валютної трансформації фінансової звітності КІК і визначення скоригованого прибутку. У результаті податкова база КІК формується під впливом не лише регуляторних норм, а й інституційних факторів функціонування бізнесу в умовах воєнної економіки.

За таких умов змінюється і роль бухгалтерського обліку у системі КІК. Облік поступово трансформується з інструмента фіксації господарських операцій у механізм управління податковими ризиками та міжнародної фінансової координації. Він забезпечує прозорість діяльності груп компаній, узгодження фінансових потоків між юрисдикціями та інформаційну основу для податкового комплаєнсу. Таким чином, формується новий підхід – інтегрований облік міжнародної діяльності, який поєднує фінансову звітність, аналітичну оцінку економічної сутності операцій і податкове регулювання, що відповідає сучасним тенденціям євроінтеграції України та трансформації глобального бізнес-середовища.

Практика застосування правил контрольованих іноземних компаній в Україні у 2022–2025 рр. засвідчила формування специфічного явища, яке доцільно визначити як модель «антикризових КІК». На відміну від класичного підходу, закладеного у концепції BEPS, де іноземні компанії здебільшого розглядаються як інструмент агресивного податкового планування або перенесення прибутку до низькоподаткових юрисдикцій, в умовах повномасштабної війни створення значної частини КІК мало економічно вимушений характер. Українські підприємства використовували іноземні корпоративні структури як механізм збереження операційної діяльності, забезпечення доступу до міжнародних ринків, фінансової інфраструктури та логістичних маршрутів, що були частково або повністю втрачені на території України.

Антикризові КІК характеризуються насамперед наявністю реальної економічної діяльності, що проявляється у функціонуванні офісів, залученні персоналу, здійсненні господарських операцій та виконанні конкретних бізнес-функцій у країнах розміщення. Їх створення обумовлювалося операційною необхідністю: забезпеченням безперервності експорту, відкриттям банківських рахунків у стабільних фінансових системах, укладанням контрактів із міжнародними контрагентами, організацією нових логістичних ланцюгів постачання та страхування ризиків зовнішньоекономічної діяльності. На відміну від традиційних офшорних структур, такі компанії не виконують виключно номінальних функцій, а фактично заміщують частину бізнес-процесів, які через воєнні обставини не можуть повноцінно здійснюватися в Україні.

Важливою ознакою антикризових КІК є їх роль у збереженні виробничих та експортних функцій українських підприємств. Через блокування морських портів, пошкодження інфраструктури та зростання воєнних ризиків багато компаній були змушені перенести торгові, логістичні або управлінські центри до країн ЄС. Такі структури забезпечували контрахтування продукції, митне оформлення, організацію транспортування та фінансові розрахунки із закордонними партнерами. У результаті КІК фактично стали елементом антикризового управління бізнесом, спрямованого на підтримання виробничих ланцюгів і валютних надходжень в економіку України.

Ще однією характерною рисою є тимчасова адаптаційна природа таких компаній. У більшості випадків їх створення не передбачало довгострокового переміщення економічної активності за кордон, а було спрямоване на мінімізацію ризиків у період воєнної нестабільності. Це формує принципово новий контекст застосування правил КІК, у якому іноземна компанія виступає не засобом уникнення оподаткування, а інструментом забезпечення економічної безперервності та фінансової стабільності бізнесу.

Зазначені особливості обґрунтовують доцільність переходу до ризик-орієнтованого регулювання КІК в Україні. Такий підхід передбачає диференціацію податкового контролю залежно від характеру діяльності іноземної компанії, рівня її економічної присутності, функціонального навантаження та фактичних податкових ризиків. У межах ризик-орієнтованої моделі ключове значення набуває аналіз економічної сутності (economic substance), оцінка бізнес-мети створення компанії та співвідношення між економічною діяльністю й податковими результатами. Це дозволяє забезпечити баланс між виконанням міжнародних зобов'язань щодо податкової прозорості та необхідністю підтримки економічної адаптації українського бізнесу в умовах воєнної та післявоєнної трансформації економіки.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Формування податкової бази контрольованих іноземних компаній є багаторівневим процесом, що поєднує інструменти бухгалтерського обліку, аналітичної оцінки господарських операцій та механізми міжнародного податкового регулювання. У сучасних умовах визначення прибутку КІК виходить за межі суто фіскальної процедури та перетворюється на складну систему трансформації фінансової інформації, у якій облікові дані, економічний зміст операцій і нормативні вимоги функціонують як взаємопов'язані елементи єдиного податкового комплаєнсу. Це підтверджує зростання ролі бухгалтерського обліку як ключового інформаційного інструмента забезпечення податкової прозорості міжнародної діяльності бізнесу.

Українська практика застосування правил КІК у 2022–2025 рр. продемонструвала суттєву трансформацію економічної природи іноземних корпоративних структур. Якщо до запровадження воєнного стану регулювання КІК переважно розглядалося як інструмент протидії агресивному податковому плануванню, то в умовах воєнної економіки вони набули функцій механізму адаптації бізнесу до кризових викликів. Релокація підприємств, перебудова логістичних ланцюгів, диверсифікація валютних ризиків і забезпечення безперервності експорту зумовили появу так званих антикризових КІК, діяльність яких має реальну економічну основу та спрямована на збереження виробничого потенціалу й зовнішньоекономічної активності українських компаній.

Запропонована обліково-аналітична модель формування податкової бази КІК забезпечує системне узгодження фінансового обліку, аналітичної оцінки та регуляторних процедур, що сприяє підвищенню прозорості міжнародної діяльності резидентів України та зниженню ризиків виникнення податкових спорів. Її застосування створює передумови для гармонізації національної практики з вимогами Європейського Союзу, розвитку цифрового податкового комплаєнсу та формування сучасної моделі адміністрування міжнародного оподаткування в умовах післявоєнної економічної трансформації.

Література

1. Hines J. R. How serious is the problem of base erosion and profit shifting?. *Canadian Tax Journal*. 2014. Vol. 62, № 2. P. 443–453.
2. Shaviro D. The case against foreign tax credits for income taxes. *Journal of Legal Analysis*. 2010. Vol. 3, № 1. P. 1–64.
3. Avi-Yonah R. S. *International Tax as International Law: An Analysis of the International Tax Regime*. Cambridge : Cambridge University Press, 2007. 224 p.
4. Devereux M. P., Vella J. Are we heading towards a corporate tax system fit for the 21st century?. *Fiscal Studies*. 2018. Vol. 39, № 4. P. 449–475.
5. Монаєнко А.О., Атаманчук Н.І. Правова регламентація основних елементів правил контрольованих іноземних компаній: світовий досвід та можливості для України. *Нове українське право*. 2022. № 2. С. 93–100.
6. Гриненко І.М., Проскура К.П. Правила оподаткування прибутку контрольованих іноземних компаній в Україні. *Криміналістика і судова експертиза*. 2024. Вип. 69. С. 593–601.
7. Король В.І. Модернізація податкового законодавства України щодо контрольованих іноземних компаній у контексті забезпечення публічних суспільних інтересів. *Приватне право і підприємництво*. 2019. Вип. 19. С. 176–180.
8. Чарторійський К.С. Історія становлення концепції контрольованої іноземної компанії у міжнародному оподаткуванні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 1. С. 541–546.
9. Краєвський В. М., Скорик О. В. Інституційна трансформація механізмів обліково-аналітичного супроводу зовнішньоекономічних операцій. *Галицький економічний вісник*. 2025. Т. 92, № 1. С. 67–76.
10. Гайдучок Т., Вітер С., Гданська Ю. Удосконалення обліково-аналітичного забезпечення для підвищення ефективності управління фінансовими результатами. *Економіка та суспільство*. 2024. № 65.
11. Arnold B. J. Controlled foreign corporation rules. *Bulletin for International Taxation*. 2019. Vol. 73, № 6/7. P. 1–12.
12. Beer S., de Mooij R., Liu L. International corporate tax avoidance: A review of the channels, magnitudes, and blind spots. *Journal of Economic Surveys*. 2020. Vol. 34, № 3. P. 660–688.

13. OECD. *Designing Effective Controlled Foreign Company Rules, Action 3 – 2015 Final Report*. Paris : OECD Publishing, 2015. 73 p.
14. OECD. *Measuring and Monitoring BEPS, Action 11 – 2015 Final Report*. Paris : OECD Publishing, 2015. 248 p.
15. European Commission. *Anti-Tax Avoidance Package: Next Steps towards Delivering Effective Taxation and Greater Tax Transparency in the EU*. Brussels : European Commission, 2016.
16. Hanlon M., Heitzman S. A review of tax research // *Journal of Accounting and Economics*. 2010. Vol. 50, № 2–3. P. 127–178.
17. Плахтій Т.Ф. *Розвиток теорії і методології бухгалтерського обліку на основі якісного підходу* : монографія. Житомир : Бук-Друк, 2017. 304 с.

References

1. Hines, J.R. (2014), “How serious is the problem of base erosion and profit shifting?”, *Canadian Tax Journal*, vol. 62, no. 2, pp. 443–453.
2. Shaviro, D. (2010), “The case against foreign tax credits for income taxes”, *Journal of Legal Analysis*, vol. 3, no. 1, pp. 1–64.
3. Avi-Yonah, R.S. (2007), *International Tax as International Law: An Analysis of the International Tax Regime*, Cambridge University Press, Cambridge, UK.
4. Devereux, M.P. and Vella, J. (2018), “Are we heading towards a corporate tax system fit for the 21st century?”, *Fiscal Studies*, vol. 39, no. 4, pp. 449–475.
5. Monaienko, A.O. and Atamanchuk, N.I. (2022), “Legal regulation of the basic elements of the rules of controlled foreign companies: world experience and opportunities for Ukraine”, *Nove ukrainske pravo*, vol. 2, pp. 93–100.
6. Hrynenko, I.M. and Proskura, K.P. (2024), “Rules for taxing the profits of controlled foreign companies in Ukraine”, *Kryminalistyka i sudova ekspertyza*, vol. 69, pp. 593–601.
7. Korol, V.I. (2019), “Modernization of the tax legislation of Ukraine regarding controlled foreign companies in the context of ensuring public social interests”, *Pryvatne pravo i pidpriemnytstvo*, vol. 19, pp. 176–180.
8. Chartoryiskyi, K.S. (2025), “History of the formation of the concept of a controlled foreign company in international taxation”, *Analychno-porivniatne pravoznavstvo*, vol. 1, pp. 541–546.
9. Kraievskiy, V.M. and Skoryk, O.V. (2025), “Institutional transformation of mechanisms of accounting and analytical support of foreign economic operations”, *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*, vol. 92, no. 1, pp. 67–76.
10. Haiduchok, T. Viter, S. and Hdansks, Yu. (2024), “Improvement of accounting and analytical support to increase the efficiency of financial results management”, *Ekonomika ta suspilstvo*, vol. 65.
11. Arnold, B.J. (2019), “Controlled foreign corporation rules”, *Bulletin for International Taxation*, vol. 73, no. 6/7, pp. 1–12.
12. Beer, S. de Mooij, R. and Liu, L. (2020), “International corporate tax avoidance: A review of the channels, magnitudes, and blind spots”, *Journal of Economic Surveys*, vol. 34, no. 3, pp. 660–688.
13. OECD (2015), *Designing Effective Controlled Foreign Company Rules, Action 3 – 2015 Final Report*, OECD Publishing, Paris, France.
14. OECD (2015), *Measuring and Monitoring BEPS, Action 11 – 2015 Final Report*, OECD Publishing, Paris, France.
15. European Commission (2016), “Anti-Tax Avoidance Package: Next Steps towards Delivering Effective Taxation and Greater Tax Transparency in the EU”, available at: (URL) (Accessed 9 March 2026).
16. Hanlon, M. and Heitzman, S. (2010), “A review of tax research”, *Journal of Accounting and Economics*, vol. 50, no. 2–3, pp. 127–178.
17. Plakhtii, T.F. (2017), *Rozvytok teorii i metodolohii bukhhalterskoho obliku na osnovi yakisnoho pidkhodu* (Development of theory and methodology of accounting based on a qualitative approach), Buk-Druk, Zhytomyr, Ukraine.